

УДК 321.7. 324

МИСТЕЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ: ДІАХРОНІЧНИЙ АСПЕКТ

Олена Шерман

*Львівський державний університет безпеки життєдіяльності,
кафедра гуманітарних дисциплін та соціальної роботи,
вул. Клепарівська, 35, м. Львів, Україна
e-mail: lubtp@ukr.net*

Розглянуто специфіку сприйняття такого елемента політичного простору, як мистецтво, з урахуванням діахронічного аспекту питання. Доведено, що особливості використання мистецтва в політиці були обумовлені не тільки етнічною та культурною своєрідністю стародавніх держав, а й різними формами державного устрою.

Ключові слова: мистецтво, політичний простір, Стародавній Схід, античність, суспільна свідомість.

Постановка проблеми. Відзначений ще у платонівській «Державі» потужний вплив мистецтва на суспільну свідомість перетворює його на важливий компонент політичного простору. То ж не дивно, що найбільш ранні спроби взяти його (мистецтво) під контроль різних політичних сил сягають доби перших держав. «Фільтрування» творів мистецтва через практику різноманітної цензури (від простої заборони твору до страти автора) було частиною повсякденного політичного буття великих і малих держав Європи, та й решти світу. Паралельно із заборонаю «непотрібних» творів мистецтва йшов інший процес: створення «потрібних». Різноманітні поетичні вихваляння правителів, царів, деспотів та інших можновладців належать до найдавніших жанрів світової літератури, так само як статуї шумерських царів є найдавнішими пам'ятками портретного мистецтва. Масштаб і глибина впливу цієї художньої продукції на масову свідомість залежали від якості твору і популярності її авторів.

Ступінь дослідження проблеми. «Перекодування» реального світу поетами та художниками і наслідки впливу творів мистецтва на суспільну свідомість як філософська проблема були усвідомлені європейською культурою дуже рано. Чітко усвідомлюючи не тільки силу мистецтва, а й таємні витoki цієї сили (мистецтво впливає передусім на емоції людей), Платон покладає на мистецтво важливу місію формування особистості як громадянина (і серед іншого – як суб'єкта політичного життя), і саме тому наполягає на цілеспрямованому використанні міфів в процесі виховання дітей і молоді [2]. В подальшому до ролі мистецтва як компонента політичного простору, його впливу на суспільну свідомість та використання в процесі політичної комунікації та іміджетворення зверталися видатні представники світової філософської та політичної думки: М. Вебер, П. Сорокін, А. Грамші, Е. Кассіер, А. Лосєв, Г.-Г. Гадамер, П. Бурд'є, Т. Адорно, Ж. Бодрійяр та ін. Значний внесок у розробку проблеми в її різних аспектах внесли сучасні українські науковці: Ю. Шайгородський, Г. Почепцов, В. Полянська, Х. Дацишин, А. Дорошенко та ін. Однак це не заперечує існування питань, наукова розробка яких не є вичерпною і потребує подальших студій, зокрема, стосовно історичних аспектів теми. Відповідно, *мета статті* – проаналізувати специфіку використання творів мистецтва як

елементу політичного простору у діахронії (темпоральні рамки аналізу – IV тис. до н.е. – I ст. н.е.)

Виклад основного матеріалу. Не буде перебільшеним твердження, що можливості мистецтва в процесі формування суспільної думки були усвідомлені з моменту виникнення держави. Вже у ранніх державах Близького Сходу ми зустрічаємо розвинуті системи впливу на суспільну думку через посередництво мистецтва. Механізм та ефективність використання таких технологій тісно пов'язані і з онтологічними особливостями цивілізації Стародавнього світу, і з сутністю мистецтва.

Феномен мистецтва з самого початку свого існування був тісно пов'язаний з релігійними практиками: всі сучасні форми мистецтва сягають корінням так званого «первісного синкретизму». З розпадом єдиної первісної свідомості відбувається і виділення з первісного синкретизму відносно самостійних форм суспільної свідомості – релігії, мистецтва, філософії, науки, правосвідомості та політичної ідеології (виникнення двох останніх пов'язане з виникненням держави, найбільш ранні форми якої репрезентовані цивілізаціями Давнього Сходу, що почали формуватися між Тигром та Євфратом та в долині Нілу у IV тис. до н.е.). Проте поступове зникнення первісного синкретизму не означало зникнення міфологічної свідомості. У контексті досліджуваного нами питання це означає, що суспільна свідомість цивілізацій Давнього Сходу була невіддільна від міфологічної свідомості. Таким чином, неможливо зрозуміти політичні технології Давнього світу без урахування зв'язку мистецтва та релігії. Мистецтво, у свою чергу, багато в чому зберігаючи давні магічні функції, починає використовуватися для досягнення конкретних політичних завдань.

Стародавньому світові притаманна сакральність політичних практик: феномен влади входить до системи релігійних уявлень. Верховний правитель репрезентувався як син божества чи як саме божество: легітимізацію влади забезпечувала непорушність релігійних переконань. Логічного завершення ця система набула у теократичній деспотії Давнього Єгипту, де фараона вважали живим богом. Таким чином, суспільна піраміда автоматично входила до структури Всесвіту і бунт проти існуючого політичного ладу розглядався як замах на онтологічні основи буття (перетворюючись у контексті міфологічного мислення у повстання Хаосу проти Космосу (Ладу)).

Загальновідомим прикладом використання давньоєгипетською цивілізацією мистецтва як засобу впливу на суспільну свідомість є зразки монументального мистецтва – насамперед, славнозвісні піраміди. При цьому слід зазначити, що механізм впливу пірамід на свідомість нашого сучасника і на свідомість давнього єгиптянина є різним. Давні єгиптяни сприймали піраміду крізь призму релігійних уявлень: це були не просто гробниці фараонів, а наочне свідчення їх безсмертя, оскільки згідно з давньоєгипетською релігією муміфікація була гарантією вічного життя [1]. Безумовно, обожнювання фараонів мало на меті передовсім політичні завдання, а спорудження пірамід було найпростішим засобом впровадження в суспільну свідомість настільки ж непорушного стереотипу сакральності вищої влади, наскільки непорушними були самі піраміди.

Величний образ пірамід не повинен затьмарювати інші приклади використання давньоєгипетського мистецтва з політичною метою. До них належать скульптура, живопис, в тому числі фресковий – у храмах та пірамідах. З літературних жанрів перш за все слід відзначити біографічний жанр (причому до нас дійшли біографії не лише фараонів, а й вищих сановників (Менеса, Уашптаха, Хірхуфа, Птахшепеса та ін.), а також традиційну для всіх монархій хвалебну поезію. Проте сфера використання літератури обмежувалася правлячою елітою через низький рівень освіченості населення.

В інших державах, зокрема у Шумері (державі Близького Сходу, що виникла у IV тис. до нашої ери), широкого розповсюдження набуло використання скульптури, насамперед рельєфів (стел) та статуй з метою створення та закріплення позитивного іміджу влади, що має виразне мілітаристське забарвлення, оскільки рельєфи, що збереглися, прославляють завоювання царів: «Стела Ур-Намму», «Стела Гудеа», «Стела Нарам-Сіна» та ін. Вершиною шумерського мистецтва скульптури були культові статуї богів та портретні статуї правителів. До нас дійшло близько 30 статуй Гудеа, правителя м. Лагаша, які не тільки з великою художньою силою передають його зовнішність, а й створюють певний імідж. Одна зі статуй зображує Гудеа не у звичній позі воєначальника зі списом у руці, а сидячи з архітектурним планом на колінах, підкреслюючи тим самим його досягнення у будівництві храмів.

Храми шумерів – зікурати – вважалися «будинками бога» і вражали величчю, але не меншою величчю відрізнялися «будинки царів», палаци. Розміри та розкіш палаців мали і пропагандистський ефект: вони підкреслювали силу та могутність влади – таким же чином, як переможні стели закріплювали стереотип «непереможної армії». Шумери першими створили писемність, причому, окрім найдревнішого «Епосу про Гільгамеша», що є пам'яткою світової літератури, до нас дійшли епічні твори, присвячені царям, зокрема, епос про Енмеркара, царя Урука, присвячений його дипломатичній сутичці з правителем Аратти.

Важливо зауважити, що Єгипет та Месопотамія дотримувалися абсолютно протилежних поглядів на природу їх правителя та характер Всесвіту, в якому він функціонував: якщо у Єгипті фараон був царем незмінно у всі часи, то в месопотамській традиції титулування немає слідів боготворіння правителя [5, с.3].

Культурні досягнення перших держав Сходу успадкувало Давньоперське царство, у пропагандистській практиці якого використовувалися знайдені та випробувані і у Шумері, і у Ассирії та Вавилоні засоби: монументальне мистецтво, скульптура, рельєфи, написи, хвалебна поезія, однак у незрівнянно більших масштабах. За Ахеменідів була вироблена єдина імперська ідеологія, відображена у офіційному мистецтві, провідними напрямками якого стали архітектура палаців та рельєфи. Ахеменіди намагалися поєднати різні традиції, відбираючи з них те, що відповідало їх імперській свідомості – ассирійські рельєфи, єгипетські царські регалії, іонічні колони. З цих елементів і були створені палацеві комплекси Пасаргад та Персеполя.

Спорудження міста царів – Персеполя – було вражаючим актом пропаганди. Заснуванню та будівництву цього міста свідомо було надано символічного характеру. Персеполь був втіленням безмежної влади царів і могутності Перської імперії. Ахеменідське мистецтво було однією із перших спроб введення єдиного імперського стандарту на великій різномовній території. Філософським підґрунтям – в рамках зороастризму – офіційної політичної доктрини була остаточна перемога сил добра над силами мороку.

Найбільш вражаючих масштабів взаємозв'язок мистецтва та політики набув в античних полісах. Загальновідомо, що в центрі античного мистецтва була людина, а в центрі свідомості гідної людини («калоса агатоса») – рідний поліс. Усі перипетії політичної боротьби та ідеологічні конфлікти знайшли повне відображення у мистецтві та філософії, і передовсім у літературі та театрі, які повинні були висвітлювати гострі соціальні питання та розглядати важливі соціальні проблеми; без цього творам відмовляли у приналежності до серйозного мистецтва.

Вперше до арсеналу засобів політичної боротьби входить театр, причому унікальною рисою Афіньської республіки є надзвичайно високий естетичний рівень творів. Ця ситуація не має аналогів у світовій практиці: п'єси, що зачіпали гострі суспільно-політичні питання, писали такі автори, як Есхіл, Софокл, Еврипід, Аристофан. Так, наприклад, у ранній трагедії Есхіла «Прохачки» демократичний лад Афін протиставлений східному деспотизмові, а цар Аргоса зображений правителем, що не приймає серйозних рішень без згоди народних зборів. Звертаючись у трагедії «Перси» (поставлена 472 р. до н.е.) до сучасних подій – греко-перських війн, Есхіл продовжує цю ж лінію: протиставлення афіньської демократії (діалог Атосси з корифеєм хору та розповідь вісника) східній монархії. Ще сильніше пов'язана із соціальним та політичним життям Афін творчість Еврипіда, п'єси котрого торкалися найрізноманітніших актуальних проблем. Цікавими є принципи використання міфології у Еврипіда: міф стає допоміжним засобом та використовується для політичних альянсів, як це відбувається у антивоєнній трагедії «Троянки». Звертаючись до троянського епосу і зображуючи страхіття війни, поет засуджує тогочасні завойовницькі акції (весною 415 р. до н.е. Афіни готувалися до завоювання Сицилії). Втім, не лише трагедія, а й антична комедія з самого початку свого існування була частиною політичного життя. Гостра сатира, що переходила у глузування, притаманна, зокрема, комедіям Аристофана. Наприклад, комедія «Вершники» (424 р. до н.е.) спрямована проти конкретної особи – лідера радикальної партії Клеона [5].

Рим чимало успадкував від Греції, у тому числі й у сфері мистецтва, хоча запозичення набули неминучої трансформації. У республіканську епоху певну роль у політичному житті Риму відіграв театр. Наприклад, творчість останнього класика римської трагедії – Акція (170 р. до н.е. – після 90-х рр. до н.е.) – досить політизована: важливе місце у його драматургічній спадщині займає викриття тиранії та зображення покарань тиранів. Сюжет трагедії «Брут», поставленої у 30-х рр. II ст., що зображує падіння царської влади та встановлення республіки, заснований на римській історії, а не на міфології (тобто актуальна політична проблема відкрито винесена на художній розгляд). Однак ближче до кінця республіканського періоду відбувається зміна сценічних жанрів, і головним сценічним жанром стає елліністичний мім. Тенденція відходу від політичної значущості масових видовищ знаходить переконливе втілення у найбільш масовому (і знаменитому) видовищі Давнього Риму – боях гладіаторів.

Римська література, як і в Елладі, у республіканський період була засобом політичної боротьби, але, на відміну від Греції, звернення до літератури, по-перше, було масовим явищем, а по-друге, на перший план вийшли прозаїчні, а не драматургічні жанри.

Літературні тексти політичної тематики почали масово створювати не літератори-професіонали, а самі суб'єкти політичної боротьби: Гай Гракх викладає програму реформ у вигляді «послання», Сулла складає «історію свого життя», Цезар пише «Записки про Галльську війну». Великій кількості непрофесійних письменників-політиків відповідає різноманіття жанрів, де ми бачимо памфлети, мемуари, автобіографії, історичні праці, політичні промови, зафіксовані у писемній формі. При цьому самі жанри зазнають мутації: метою мемуарів є не розповідь про події, а політичний звіт; автобіографії слугують створенню позитивного іміджу автора-політика (на противагу існуючому негативному, як у випадку з диктатором Суллою); а історичні «праці» фактично є ілюстрацією перипетій тогочасної політичної боротьби (історія в античних умовах була не стільки наукою, скільки одним із видів художнього оповідання,

і допускала певну частку вимислу з метою зробити виклад цікавим). Можливості звернення *urbi et orbi* від першої особи були гідно оцінені багатьма суб'єктами політичного життя, і такі довготривалі інформаційні продукти, як мемуари, автобіографії, філософські трактати, у подальшому неодноразово використовувалися політиками.

У період розквіту римської прози – 1 ст. до н.е. – вона була настільки ж політизована, як і давньогрецький театр, а мистецтво політичної риторики займало почесне місце. У імператорському Римі, своєю чергою, поступово набирали силу тенденції, характерні для елліністичного суспільства (не варто забувати, що Рим перетворився з кінця II ст. на один із центрів елліністичного мистецтва). Культ імператора – «рятівника роду», «рятівника людства», «рятівника світу» – стає частиною офіційної ідеології. «Поклоніння імператорам у Римській імперії носило головним чином політичний характер: дотримання культу було свого роду перевіркою благонадійності підданих. Суттєвим було не те, у що насправді вірить дана людина, а те, чи здійснює вона певні дії, висловлюючи повагу до імператора» [1, с. 167]. Як і в елліністичних державах, починає активно розвиватися хвалебна поезія. Можна сказати, що у Давньому Римі використовували всі винайдені у попередні епохи мистецькі засоби: від монументальної скульптури Давнього Сходу до грецького театру, від статуй правителів до хвалебних од та гімнів. Оригінальними технологіями Риму були традиція політичної мемуаристики та широке використання епістолярного жанру. Рим підсумував та ввів у політичну практику всі досягнення античного світу; своєю чергою, наступні століття прямо чи опосередковано звертаються до його досвіду.

Висновки. Особливості використання мистецтва були обумовлені не тільки етнічною та культурною своєрідністю перших держав, але й принципово різними формами державного устрою та політичного режиму. Значення суспільної думки у перших античних демократіях вимагало принципово нових засобів впливу та методів політичної пропаганди. Пропаганда Шумеру, Вавилону, Єгипту, Персії була статичною, пропаганда античних полісів – динамічною у прямому й переносному значенні слова. Про велич фараонів та царів свідчать піраміди, зікурати, гробниці та палаци; досягнення афінських стратегів та політиків оспівують поети та демонструють на сцені актори. Стереотипи держав Близького Сходу незмінні, наприклад, стереотип сакральності царської влади: змінюються володарі, а не ідеологічне підґрунтя їх абсолютизму. Давньогрецькі стереотипи змінні, як і суспільство, що їх породжувало. Антична пропаганда активно використовує вже наявні стереотипи для створення нових, причому міфологія є робочим матеріалом для створення стереотипів. Влада втрачає сакральний характер, більш за те, у демократичній інтенції змінюється сам підхід до неї: найкраща влада не та, яку дали боги, а та, що враховує народну думку. Щодо влади та її носіїв стає можливим легальне створення негативних стереотипів: висміювання політика стає такою же буденною частиною політичного процесу, як і вихваляння. Однак, незалежно від форми державного устрою, використання мистецтва для впливу на суспільну свідомість було культурною нормою та розповсюдженою практикою починаючи з перших держав IV тис. до н.е.

Список використаної літератури

1. Дейнека Т. А. Идеологическое обоснование внешней политики Египта в XVI–XIV вв. до н. э./ Т. А. Дейнека // Вестник древней истории. – 1990. – № 2. – С. 136–148.

2. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. / Платон ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1990–1994. – Т. 4. – 2004. – 860 с.
3. Свенцицкая И. С. Тайные писания первых христиан / И. С. Свенцицкая – М.: Политиздат, 1980. – 199 с.
4. Тронский И.М. История античной литературы: [учебник] / И.М. Тронский. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 464 с.
5. Frankfort H. Ancient Egyptian Religion / Henri Frankfort. – N.Y., 1948. – 194 p.

Стаття надійшла до редколегії 25.06.2015

Прийнята до друку 01.07.2015

ART AS ELEMENT OF POLITICAL SPACE: DIACHRONICAL ASPECT

Olena Sherman

*Lviv State University of Life Safety,
Department of Humanitarian Disciplines and Social Work,
35, Kleparivska St., Lviv, Ukraine
e-mail: lubtp@ukr.net*

The specific of perception of such element of political space, as art, is considered, taking into account the diachronical aspect of question. It is well-proven that the features of the use of art in a policy are conditioned not only ethnic and cultural originality of the ancient states but also different forms of state administration.

Key words: art, political space, Ancient East, antiquity, public consciousness.

ИСКУССТВО КАК ЭЛЕМЕНТ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА: ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Елена Шерман

*Львовский государственный университет безопасности жизнедеятельности,
кафедра гуманитарных дисциплин и социальной работы,
ул. Клепаровская, 35, г. Львов, Украина
e-mail: lubtp@ukr.net*

Рассмотрена специфика восприятия такого элемента политического пространства, как искусство, с учетом диахронического аспекта вопроса. Доказано, что особенности использования искусства в политике обусловлены не только этническим и культурным своеобразием древних государств, но и разными формами государственного управления.

Ключевые слова: искусство, политическое пространство, Древний Восток, античность, общественное сознание.

УДК 323.1

ПРОБЛЕМАТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Стелас Асланов

*Ужгородський національний університет,
факультет суспільних наук, кафедра політології та державного управління,
бул. Університетська 14, 88000, Ужгород, Україна
e-mail: stelas@list.ru*

Аналізується проблематика забезпечення етнополітичної стабільності, вказується її актуальність для України, яка перебуває у стані гібридної війни, етнополітичного конфлікту. Автор доводить, що етнополітична стабільність не означає незмінності, законсервованості етнополітичної структури і відносин, однак її набагато складніше забезпечити в умовах демократії, адже демократичні форми участі етносуб'єктів у політиці часто дестабілізують етнополітичну ситуацію.

Ключові слова: етнополітична стабільність, етнополітичний конфлікт, демократія

Проблема забезпечення етнополітичної стабільності має важливу прикладну спрямованість у сучасному мобільному світі. Глобалізований світ стрімко змінюється. По-перше, етнічний склад держав не залишається сталим на тлі підвищення інтенсивності міграційних потоків. По-друге, посилюючись на системний метод, можна стверджувати, що всі держави функціонують в зовнішньому середовищі, в якому умовно виділяють міжнародний та регіональний виміри. Це означає участь держави у наддержавних організаціях, діяльність у міжнародному середовищі та взаємодію з сусідніми державами на регіональному рівні. Кожна держава проводить зовнішню етнонаціональну політику щодо країн проживання власних національних меншин, яка часто має дестабілізаційний для цих країн характер. Застосування сучасних інформаційних технологій відкриває широкі можливості для етнополітичної дестабілізації, що актуалізує питання забезпечення етнополітичної стабільності. Саме тому перед вітчизняною етнополітологією стоїть цілий комплекс завдань зі всебічного вивчення проблеми етнополітичної стабільності, в тому числі з пошуку політико-правових механізмів, які сприятимуть досягненню та підтриманню етнополітичної стабільності в сучасній Україні в складних умовах зовнішнього етнополітичного тиску (гібридної війни та анексії частини території).

В цьому контексті М. Яворський справедливо зазначає, що політична стабільність – один із основних об'єктів наукового політологічного аналізу, який зазнає серйозних викликів у контексті глобалізації, а в пострадянському суспільстві – ще й системної політичної та соціально-економічної кризи перехідної доби [7, с. 53]. При цьому слід погодитися з дослідником, який підкреслює конструктивну роль викликів, адже вони означають не лише загрози, але й можливість ширшого погляду на феномен (політичної стабільності, її типів та складових), переосмислення його ключових характеристик та потребу в напрацюванні основ нової дослідницької програми, яка б забезпечила розуміння специфіки політичної стабільності сучасних поліетнічних суспільств у глобальних трансформаціях.

Однак, без ґрунтового вивчення теоретичних підвалин явища етнополітичної

стабільності неможливе напрацювання ефективних заходів її забезпечення. Етнополітична стабільність не повинна бути ні симулякром, поширеним у політичному дискурсі, ні механізмом придушення демократичних свобод та європейського вектору розвитку України. Зауважимо, що з точки зору політичних перетворень етнополітична стабільність – не синонім незмінності, непорушності, законсервованості етнополітичної структури і відносин. Навпаки, будь-яка консервація розвитку етнополітичної сфери, статика, як правило, не є ознакою стабільності, а ознакою зупинки розвитку етнополітичної системи, яка рано чи пізно призведе до нестійкості, етнічної напруженості, а відтак до антагоністичного явища досліджуваному об'єкту – етнополітичної нестабільності. Тому незмінюваність будь-яких соціальних систем зовсім не означає їх стабільності. На перший погляд, найстабільнішими з етнополітичної точки зору є саме авторитарні і тоталітарні політичні режими. Але за рахунок консервації етнополітичної системи, її структури, правил взаємодії етнополітичних суб'єктів та взаємовідносин такі системи набагато частіше схильні до руйнування, хаосу, перетворюючись на джерело етнополітичних конфліктів і загальної регіональної нестабільності [1, с. 347].

Погоджуємося з М. Василюком, який стверджує, що стан політичної стабільності не можна розуміти як щось застигле, незмінне. Будь-який різновид політичної стабільності розглядається як результат постійного процесу оновлення, трансформації, що базується на сукупності нестійких рівноваг між системоутворюючими і системозмінюючими процесами всередині самої системи [1, с. 347]. Політична стабільність розглядається дослідником амбівалентно: 1) як якісний стан суспільного розвитку, як певний суспільний порядок, в якому панує система зв'язків і відносин, спадковості цілей, цінностей і засобів їх реалізації; 2) як здатність суб'єктів соціально-економічного і політичного життя протидіяти внутрішнім і зовнішнім впливам, що дестабілізують систему, нейтралізувати їх. В такому контексті політична стабільність розглядається як складова соціальної стабільності, як найважливіший механізм життєзабезпечення розвитку соціальної системи.

Утім, у російській політології якщо не домінує, то більше поширене розуміння політичної стабільності як статичної стабільності. Учені мотивують свою позицію тим, що суспільства, які традиційно орієнтувалися на цінності порядку і наступності, досягали найбільших успіхів. І навпаки, абсолютизація в суспільстві цінності змін, приводила до нестійкості і регресивної реставрації колишнього ладу [5, с. 128]. Політична стабільність в цих дослідженнях є певним громадським порядком, заснованим на спільності і спадкоємності інтересів і цілей суспільного розвитку, цінностей і засобів їх реалізації.

Натомість вітчизняний політолог В. Пекар називає держави, орієнтовані на тип статичної стабільності як незмінності, порядку, відкидання та заперечення змін – державами умовного Середньовіччя. Історичний поділ використовується як модель для аналізу світу в епоху глобалізації та постглобалізації. Держави цієї доби — це імперії та їх колонії і напівколонії, а також напівнезалежні регіони зі складною ієрархією відносин, де люди різних етнічних ідентичностей міксовані. Експерт зараховує пострадянські держави, за винятком держав Балтії, саме до цього блоку. На його думку, в умовному Середньовіччі держава є чимось вищим і чужим для людей, вони відчують себе підданими, а не громадянами, залежними від неї, а не джерелом влади.

Більшість населення таких держав має етнічну ідентичність, що ґрунтується на мові, культурі, спільній історії та спільному ареалі проживання, в суспільстві переважають фундаменталістські, патерналістські, сімейні цінності, орієнтовані на

стабільність і порядок, іноді традиційно релігійні. Такі суспільства здатні використовувати лише досить прості, примітивні технології, живуть сільським господарством та промисловістю з низькою доданою вартістю. В. Пекар наголошує на тому, що суспільства держав епохи умовного Середньовіччя зазвичай не можуть зійти з траєкторії стабільності на траєкторію зростання і якісних перетворень, але і стабільність їх відносна: будь-які негаразди суттєво зменшують добробут, а на швидке відновлення вони не здатні [4].

Натомість в епоху умовного Модерну, в економіці панує вільний ринок, у політиці – політичні партії, засновані на ідеологіях. Держави цієї доби – це здебільшого національні держави, утворені шляхом формування складної, спрямованої у майбутнє ідентичності політичної нації, сформованої на патріотизмі та громадянській відповідальності, що з боку держави передбачає відповідальне урядування. Громадянське суспільство задає вектор розвитку держави. Держави в епоху умовного Модерну нагромаджують великий соціальний капітал, що дозволяє розвивати промислове виробництво зі значною доданою вартістю, високі технології і забезпечує високий рівень добробуту. Стабільність у державах епохи умовного Модерну – динамічна, вона ґрунтується на системі контролю держави з боку громадянського суспільства, його широкої участі в управлінні. Зміни, новації не вважаються загрозою стабільності, навпаки є основою її формування [4]. Національні меншини не переслідуються, не утискаються, а беруть активну участь у політичному процесі.

Однак Україна у дослідженні позиціонується як держава, що за своїм типом економіки, політики, етнополітики, цінностями та ідентичностями більшості населення належить до пізнього Середньовіччя, в якому досить яскраво проявляється меншість населення, орієнтована на Модерн. Ця меншість є відповідальною, раціонально мислячою, вона прагне розвитку і можливостей більше, ніж стабільності і порядку. Експерт резюмує, що українське суспільство знаходиться на самому переході до Модерну, коли в економіці, політиці, мисленні та культурі вже, з одного боку, накопичилися нові елементи, а водночас, до них звертаються найбільші запити й очікування. Однак роль стабільності в таких суспільствах, що динамічно змінюються, на нашу думку, невиправдано нівелюється. Адже саме стабільність може забезпечити належну імплементацію позитивних змін, формування відповідних інституцій зі стихійних форм участі громадянського суспільства в управлінні, що забезпечать стабільний розвиток держави і суспільства.

Зауважимо, що сприйняття стабільності як порядку, його абсолютизація значно посилює статичну складову стабільності і послаблює динамічну, особливо у тих випадках, якщо це стосується етнополітичної стабільності. Виходячи з цього припускаємо, що етнополітична стабільність досягається не за рахунок незмінності, непорушності, консервації, а за рахунок ефективної взаємодії етнічної та політичної складових етнополітичної системи, здійснення назрілих змін, які можна кваліфікувати як задоволення вимог з метою стабілізації самої етнополітичної системи, а також сфери етнонаціональних відносин. Українські етнополітологи в переважній більшості вважають, що зміни в етнополітичній сфері є необхідною умовою і елементом етнополітичної стабільності, запорукою розвитку держави [3, с. 30].

Як уже зазначалося раніше, політологи майже одностайні щодо того, що всі види політичної стабільності досягаються, як правило, двома шляхами: демократичним і недемократичним. Стабільність, що формується недемократичними методами, не сприймається як цінність, запорука розвитку, а виключно як примус і тиск. Зовсім по-

іншому сприймається ситуація, за якої етнополітична стабільність досягається за допомогою демократичних методів, обговорення та консенсусу в середовищі етнospільнот, широкої етнічної бази, плюралізму, врахування інтересів усіх сторін етнополітичної взаємодії.

Утім, на думку О. Семченка, який у своїх працях актуалізує питання про співвідношення і залежність політичної стабільності та демократії, політична стабільність демократичного режиму не є неперушною константою. Її набагато важче забезпечувати та підтримувати, ніж в авторитарних режимах. Дослідник наголошує, що демократія не гарантує стабільність і це зрозуміло, оскільки демократична система постійно розвивається, змінюється, є динамічною [6, с. 15]. З цього випливає, що політична боротьба, яка постійно спостерігається в межах демократичної політичної системи, з одного боку, є ознакою демократичності політичного процесу, з іншого – з великою ймовірністю може бути фактором політичної нестабільності. Зміни та флуктуації, що виникають в демократичній етнополітичній системі мають не прогнозовані наслідки, насамперед для стабільності цієї системи. Науковець стверджує, посилаючись на політичну практику, що демократичні процеси не завжди сприяють вирішенню проблем зі стабільністю, особливо в суспільствах, що мають безліч проблем етнополітичного та економічного характеру.

Водночас при цьому О. Семченко вказує на зворотній зв'язок політичної стабільності та демократії, підкреслюючи, що беззастережною умовою існування стабільної демократичної держави є конструктивна діяльність інформаційних інститутів, орієнтованих на демократичні норми і цінності, завдяки яким громадяни зможуть оволодіти найважливішими суспільно-політичними знаннями і бути поінформованими про політичне життя суспільства. А також брати участь у політичному житті суспільства, в тому числі у заходах стабілізації, використовуючи інформаційні технології – Інтернет, соціальні мережі. Без розвинених механізмів інформаційного забезпечення політичної стабільності, участі громадянського суспільства в цьому процесі стає проблемним розвиток позитивних тенденцій демократії.

Етнополітологи у своїх працях також часто демонструють, як демократичний режим може слугувати фактором дестабілізації етнополітичної системи. Як приклад можна навести аналіз участі національних меншин у розробці етнонаціонального законодавства України, зокрема Концепції етнонаціональної політики України. Так, К. Вітман помітив, що домінування політичного перфекціонізму як методологічного підходу в напрацюванні Концепції державної етнонаціональної політики призвело до того, що окремим суб'єктам (політикам, національним меншинам та їх організаціям) етнонаціональної політики відмовляється у праві поширювати свої правила гри в етнонаціональній сфері на всіх учасників етнополітичних відносин (у вигляді прийняття саме їхнього проекту Концепції), оскільки, вважається, що вони апіорі не можуть представляти загальний етнополітичний інтерес й переслідують свої цілі [2, с. 549].

Найчастіше такі підозри розповсюджуються на найбільш активні національні меншини, які час від часу висувують свої варіанти Концепції. Єдиною мотивацією розробки власного проекту вважаються спроби посилити своє становище в етнополітичній системі шляхом дискримінації інших національних меншин. Нескладно помітити, що, з одного боку, – велика кількість проектів Концепції державної етнонаціональної політики від національних меншин свідчить про демократичність етнополітичної системи України, широку участь етнospільнот у формуванні етнополітики, а, з іншого боку, надмірна конкуренція найпотужніших національних

меншин навколо дорожньої карти етнонаціонального розвитку поліетнічної держави є фактором дестабілізації етнополітичної системи, адже вони найбільше зацікавлені у покращенні свого становища, підвищенні етнополітичного статусу порівняно з іншими національними меншинами або титульним етносом, тому інколи їх проекти Концепції містять необґрунтовані претензії.

З цього випливає, що розвиток етнополітичної системи України, її еволюція та трансформація стали заручниками демократичної боротьби етнонаціональних спільнот між собою. Як тільки свій проект висуває наступний учасник етнополітичних відносин, він відхиляється з цих же причин. Нагадаємо, що на Концепцію державної етнонаціональної політики довгий час покладалися великі і необґрунтовані сподівання щодо стабілізації етнополітичної ситуації в Україні, однак жоден з понад десяти законопроектів так і не пройшов погодження між головними авторами етнополітики (державою, етнічними спільнотами) і прийнятий не був. Ситуація з прийняттям Концепції державної етнонаціональної політики України - яскравий приклад того, як демократичні процедури у перехідних поліетнічних нестабільних суспільствах можуть бути головною перешкодою на шляху досягнення етнополітичної стабільності.

Поза тим в етнополітології домінує переконання, що стабільним у повному розумінні слова може бути лише демократичне суспільство. На певному етапі розвитку стабільними можуть бути і авторитарні, і тоталітарні політичні режими. Однак досвід їх історичного розвитку демонструє, що такі режими більш схильні до руйнування, вони стають стаючи осередком конфліктів і загальної регіональної нестабільності. Політична, зокрема етнополітична стабільність досягається не за рахунок незмінності, непорушності, а за рахунок трансформації, динамічного реагування на виклики, ініційовані владою або суспільством. В такому випадку не механізми стабілізації, а зміни в етнополітичній системі стають необхідною умовою і елементом забезпечення етнополітичної стабільності.

Тому у суспільствах (до яких зараховуються і пострадянські держави) з великою кількістю проблем економічного, соціального та політичного розвитку демократія ускладнює вирішення проблем стабільності. В умовах економічної нерівності, відсутності громадянського суспільства, гострих конфліктів, численної кількості маргінальних верств демократія може виявитися досить ризикованою формою розвитку. Саме до таких суспільств зараховується і Російська Федерація. Інші, більш широкі можливості надає демократичний тип розвитку в ліберальних, плюралістичних системах для забезпечення політичної стабільності. Нагадаємо, що етнополітичну стабільність у попередніх розділах було визначено як різновид політичної стабільності, отже ці припущення повною мірою стосуються і етнополітичної стабільності.

Без забезпечення етнополітичної стабільності неможливий поступальний розвиток етнополітичної системи, її тривале збереження у часі та просторі. Будь-яка політична система, в тому числі етнополітична, характеризується властивістю стабілізації. Однак позиціонування етнополітичної стабільності у політичній або етнополітичній системі ускладнюється величезною кількістю трактувань політичної системи і майже повною відсутністю розробки етнополітичної системи як у вітчизняній, так і зарубіжній етнополітології.

О. Семченко констатує навіть труднощі з напрацюванням загального визначення "політичної стабільності", жартуючи, що пошуки найбільш адекватного визначення політичної стабільності дуже нестабільні в політичній науці, оскільки критерії політичної стабільності найчастіше плутають з критеріями стабільності соціальної та економічної [6,

с.16]. Іноді політичну стабільність ототожнюють зі стабільністю соціальної системи в цілому, що істотно, розширює її межі, або асоціюють зі стабільністю політичної системи, що значно звужує її межі. За словами дослідника, поширеність у політичній науці таких діаметральних підходів до дослідження проблеми політичної стабільності та її видів, включаючи етнополітичну, підтверджує, що політична стабільність потребує глибокого наукового аналізу з застосуванням найсучасніших теоретико-методологічних підходів.

Отже, актуальність забезпечення етнополітичної стабільності для держави, що перебуває у стані етнополітичного конфлікту, умовах гібридної війни, сепаратизму, анексії, беззаперечна. Однак без ґрунтового вивчення теоретичних підвалин явища етнополітичної стабільності неможливе напрацювання ефективних заходів її забезпечення.

Етнополітична стабільність не означає незмінності, непорушності, законсервованості етнополітичної структури і відносин. Абсолютизація цих характеристик значно посилює статичну складову стабільності і послаблює динамічну, яка забезпечує належну імплементацію позитивних змін, формування відповідних інституцій, які підтримують стабільний демократичний розвиток держави і суспільства. Етнополітичну стабільність набагато складніше забезпечити в умовах демократії, адже демократичні перетворення, демократичні форми участі етносуб'єктів у політиці часто дестабілізують етнополітичну ситуацію.

Список використаної літератури

1. *Василик М.* Политическая стабильность и политический риск / М. Василик // Политология. – М.: Гардарики, 2007. – С. 347.
2. *Вітман К.* Участь національних меншин у розробці Концепції етнонаціональної політики України / К. Вітман // Держава і право. – № 56. – 2012. – С. 546–551.
3. *Котигоренко В.* До питання про концептуальні засади етнонаціональної політики України / В. Котигоренко // Політичний менеджмент. – 2006. – № 4. – С. 20–43.
4. *Пекар В.* Україна – від епохи Середньовіччя до Нового світу [Електронний ресурс] / В. Пекар / Українська правда. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2015/05/16/7068075/>
5. Политология: учебное пособие / под ред. Тургаева А.С., Хренова А.Е. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с.
6. *Семченко О.* Политическая стабильность: сущность, понятие, информационные механизмы / О. Семченко // Вопросы управления. – 2015. – №1. – С. 53–59.
7. *Яворський М.* Політична стабільність як політологічна категорія: основні підходи / М. Яворський // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – 2014. – Вип. 26. – С. 52–57.

Стаття надійшла до редколегії 05.06.2015

Прийнята до друку 01.07.2015

THE PROVIDING ETHNOPOLITICAL STABILITY ISSUE

Stelas Aslanov

Uzhgorod National University,

Faculty of Social Sciences, Department of Political Science and Public Administration,

*Str. University 14, 88000, Uzhgorod, Ukraine
e-mail: stelas@list.ru*

The problems of ensuring ethno-political stability are analyzed, its importance for Ukraine, which takes part in the hybrid war, ethno-political conflict, is emphasized. The author argues that ethno-political stability does not mean immutability of ethno-political structures and relationships, but it is much more difficult to provide ethno-political stability in democracy, because democratic forms of ethno-political participation in politics often destabilize the ethno-political situation.

Key words: ethno-political stability, ethno-political conflict, democracy.

ПРОБЛЕМАТИКА ОБЕСПЕЧЕНИЕ ЭТНОПОЛИТИЧЕСКОЙ СТАБИЛЬНОСТИ

Стелас Асланов

*Ужгородский национальный университет,
факультет общественных наук, кафедра политологии и государственного управления,
ул. Университетская 14, г. 88000, Ужгород, Украина
e-mail: stelas@list.ru*

Анализируется проблематика обеспечения этнополитической стабильности, указывается ее актуальность для Украины, которая находится в состоянии гибридной войны, этнополитического конфликта. Автор доказывает, что этнополитическая стабильность не означает неизменности, законсервированности этнополитической структуры и отношений, однако ее намного сложнее обеспечить в условиях демократии, ведь демократические формы участия этно субъектов в политике часто дестабилизируют этнополитическую ситуацию.

Ключевые слова: этнополитическая стабильность, этнополитический конфликт, демократия